

MISCELLANEA.

1. **A bronz kincsleletek**¹⁾ tudvalevőleg sokat foglalkoztatták és foglalkoztatják máig is a szakembereket. Elfogadható feltevések mellett hallunk olyanokat, melyek első hallásra képtelenségek. A helyes ítélet-alkotást kívánjuk szolgálni az alábbiakban.

Felsőmarosújvár, alsófehérmegyei községnek a bronzleleteiről ismert Ispánlaka község határával érintkező határrészében a Vig János földjén 1909 tavaszán bronz öntörögöt vetett fel az eke. A gazda tovább kutatott a fejtődés helyén és egy veremből tizenegy métermázsas bronz röögöt, szerszám- és fegyvertöredéket szedett ki. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum egy barátjának távirati jelentésére e sorok írója, mint az érem- és régiségértárnak akkor éppen ideiglenes vezetője, azonnal a helyszínére szállott ki és az egész leletet megszerezte a múzeumnak, néhány darab kivételével, melyeket a szenzációra összegyűjtött úri látogatók „emlékül” vittek magukkal. Néhány darab később ezekből is a múzeumba került.

Másnap dr. Kovács István osztályarchaeologus megkezdte az ásásokat. Az eredményt a nagy lelet közlésével egy időben kívántuk közzétenni, amit azonban a háború és következményei beláthatatlan időre kitoltak. A mi szempontunkból csak annyit kívánok itt megemlíteni, hogy a leletben eddig nagyon ritka, sőt ismeretlen eszközformák is vannak, még pedig a kezdőbronzkortól le a vaskor végéig. Kétségtelen tehát, hogy ezt a „kincset” évszázadokon át gyűjtötték egybe. Ép darab alig van. Az ásás nyomán 14 férfi sír került elő, szegényes mellékletekkel.

Mi alatt dr. Kovács István a lelet feldolgozásával foglalkozott, magam a múzeum római kori körégségeinek ismertetésére készültem. Saturnus szoborfejükre analógiát keresve bukkantam (Arch.-epigr. Mitt. XVI. évf. 73—74. lap) a következő adatra:

Trentinóban, Cles község közelében, a Campi neri nevű határrészben őskori telep és a vaskortól a népvándorláskorig használt temetőt találtak. A leletek közt van két római feliratos emlék (C. I. L. V. 5067—68), melyek Saturnusnak szóló ajánlások, s amelyek alapján kétségtelen, hogy ott Saturnus-szentélynek kellett lennie. Annál bizonyosabb ez, mert az istenség szobrának feje is előkerült. A mi szempontunkból az által válik fontossá ez a körülmény, hogy ugyanazon a helyen bronz-kincslelet is került napfényre.

A Campi neri viszonyainak olyan részletes és pontos ismertetése, melyre kétségbe vonhatatlan bizonyossággal lehetne építeni, — előttem ismeretlen. Valószínűleg nincs is. De a település folytonossága, a kincslelet, a Saturnus-szentély és szoborfej egyazon helyen előfordulása, feljogosítanak arra, hogy a kincslelet és Saturnus közt ne pusztán a véletlennek köszönhető külső, hanem szándékosan teremtett belső összefüggést keressék. Azon az alapon, hogy a szintén vaskori keletkezésű római államban az állampénztár Saturnus templomában volt elhelyezve. A Campi neri őskortól népvándorláskorig élő

¹⁾ A magyar rész egyidejűleg megjelent a Csengery-emlékkönyvben is.

telepén tehát a római korban szintén Saturnus védelmére bízták azt a bronzkincset, mely még az előző korból származott. Nem hiszem tehát, hogy túlmerész lenne az a következtetésem, hogy itt is a politikai község vagy valami más közösség kincséről van szó.

A felsőmarosújvári kincs egy veremből került elő s a bronzkortól a vaskor végéig terjedő típusokat tartalmaz. Épületnyomra nem akadt az ásató. De ez nem csoda, mert az egész terep lankás oldalon van, ahol az elásás óta történt csuszamlások és eső által való lemosások következtében került oly magasra a kincstartó verem, hogy most az eke kivetette egyik felső darabját. Különben is valószínűleg nem ez az első lelet itten, hanem a múlt század 70-es évei óta „ispánlaki“ néven emlegetett leletek is ehhez tartoznak: valószínűleg egy szomszédos veremből valók, mely tönkrement, miután a találó parasztok széthordták tartalmát. Itt a 14 sír gondolkoztat meg, melynél többet nem lehetett felfedezni a legszorgosabb kutatással sem. Indokoltnak látszik tehát az a következtetés, hogy a telep és a hozzátartozó temető valahol másfelé volt, s itt csak a közösségi kincs — hivataloskodásuk alatt meghalt — őreit, gondozóit, kezelőit temették el.

A nagy bronz-kincsleleteket ezek alapján közösségi vagyonnak ítélem, azaz: közösségi, nemzetiségi, törzsi vagy törzsi közösségek (több törzs) vagyonának, melyet hosszú időn át gyarapítottak. Dr. Kovács Istvánnak pontos mérések alapján sikerült megállapítania azt is, hogy a kisebb és nagyobb „bronz-lepények“ — azaz nem a durva öntésű röggök, hanem síma felületű, májalakú öntvények — súlya egymással megállapítható arányban van. Azt is megállapítottuk, hogy egyes tárgyakon 1—3 pont, vagy más jel van. Azonban kitört a háború, a feldolgozást meg kellett szakítani, s folytatására azóta sem kerülhetett sor.

Die Bronz-Schatzfunde beschäftigten und beschäftigen bis Heute die Fachleute sehr. Neben annehmbaren Suppositionen hören wir auch solche, welche bereits beim ersten Anhören Unmöglichkeiten sind. Im folgenden wollen wir der richtigen Urteilsbildung dienen.

Auf dem Gebiete, wo der Gemeindegatter der von Bronzfunden bekannten Gemeinde *Felsőmarosújvár* mit der Gemeinde *Ispánlaka* angrenzt, brachte die Pflugschar auf dem Felde des Johann Vig im Frühlinge des Jahres 1909 eine sogenannte Bronze-Gusscholle auf die Oberfläche. Der Landwirt forschte am Fundorte weiter und förderte aus einer Grube 11 q. bronzene Gusschollen, Werkzeuge und Waffenbruchstücke zu Tage. Auf die telegraphische Mitteilung eines Freundes des Siebenbürger Nationalmuseums, begab sich der Verfasser dieser Zeilen, als damaliger provisorischer Leiter der numismatischen und archaeologischen Abteilung desselben, sofort auf die Fundstätte und erwarb den ganzen Fund für das Museum, mit Ausnahme einiger Stücke, welche die, auf die sensationelle Nachricht herbeigeeilten Herren als „Andenken“ mitnahmen. Später kamen auch von diesen einige Stücke in das Museum.

Am folgenden Tage begann der Sektionsarchaeologe Dr. Stefan Kovács die Ausgrabungen. Wir wünschten das Ergebniss mit der Publizierung des grossen Fundes gleichzeitig zu veröffentlichen, was aber der Krieg und seine Folgen in eine unabsehbare Ferne hinausschob. Von unserem Standpunkte wünsche ich hier nur das zubemerkende, dass der Fund bisher sehr selten vorkommende und sogar auch unbekannte Gegen-

standsformn enthält und zwar von der ersten Bronzezeit bis zum Ende der Eisenzeit. Es ist also zweifellos, das dieser „Schatz“ lange Jahrhunderte hindurch hier gesammelt wurde. Ganze Stücke sind wenige darunter, Infolge der Ausgrabungen kamen auch 14 Männergräber zum Vorschein, mit ärmlichen Beilagen.

Während sich Dr. Kovács mit der Aufarbeitung des Fundes beschäftigte, bereitere ich mich zur Publizierung der römischen Steindenkmäler unseres Museums vor.

Analogien eines Saturnuskopfes suchend, fand ich folgende Daten (Arch. epigr. Mitt. XVI. Jahrg 73—74. Seite): Im Trentino, in der Nahe der Gemeinde Cles, auf dem Hoterteile namens *Campi neri*, wurde eine vorgeschichtliche Stätte und ein vom Eisenzeitalter bis zur Zeit der Völkerwanderung benützter Friedhof gefunden. Zwischen den Funden befinden sich aber zwei römische Inschriften (C. I. L. V. 5067—68), welche Saturnusvoten sind, auf Grund dessen es gewiss ist, dass hier ein Saturnusheiligtum sein musste. Um so bestimmter ist dies, weil auch der Kopf des Gottes gefunden wurde. Von unseren Standpunkte aus betrachtet gewinnt dieser Umstand dadurch an Wichtigkeit, dass an derselben Stelle auch ein Bronzeschatzfund ans Tageslicht erfördert wurde.

Eine ausführliche und pünktliche Beschreibung der Umstände der *Campi neri*, auf welche man mit unzweifelhafter Sicherheit bauen könnte, ist mir unbekannt. Aber die Beständigkeit der Ansiedelung, das Vorhandsein des Schatzfundes, des Saturnusheiligtums und des Kopfes an demselben Orte, befugen mich dazu, zwischen dem Schatzfunde und dem Saturnus nicht einen bloss zufälligen, äusseren, sondern einem absichtlich hergestellten, idealen Zusammenhang zu suchen, auf der Basis, dass die Staatskasse des ebenfalls im Eisenzeitalter entstandenen römischen Staates im Tempel des Saturnus untergebracht war. In der auf *Campi neri* befindlichen, von vorgeschichtlichen Zeiten bis zur Zeit der Völkerwanderung bestehenden Niederlassung wurde also in der Römerzeit jener Bronzeschatz, welcher aus den früheren Zeiten stammte, auch unter den Schutz des Saturnus gestellt. *Ich halte daher diese meine Folgerung für nicht allzu kühn, dass hier von einem Schatze einer politischen Gemeinde oder eines anderen Gemeinwesens die Rede sei.*

Der mächtige Schatz von Felsőmarosújvár wurde aus einer Grube herausbefördert und enthält Typen von der Bronzezeit angefangen bis zum Ende des Eisenzeitalters. Spuren von Wohnungsbauten wurden keine gefunden. Dies ist auch kein Wunder, weil sich das ganze Terrain auf einer fallenden Lehne befindet, wo infolge seit der Vergrabung vorgekommenen Abrutschungen und der vom Regen verursachten Abwaschungen die den Schatz bergende Grube so nahe an die Oberfläche kam, dass ein obers Stück desselben vom Pfluge an das Tageslicht befördert wurde.

Wahrscheinlich ist dies nicht der erste hierortige Fund, sondern die seit den 70-er Jahren des v. Jahrhunderts unter dem Namen „Ispánlaka“ vorkommenden Funde gehören auch hieher: sie entstammen wahrscheinlich aus einer nachbarlichen Grube, welche zugrunde ging, nachdem die sie findenden Bauern ihren Inhalt verschleppten.

Hier wecken die 14 Gräber mein Bedenken, da mehr — trotz der eifrigsten Nachforschungen — nicht gefunden werden konnten. Es zeigt sich also jene Folgerung als richtig, dass die Niederlassung und der dazu gehörige Friedhof anderorts war und hier nur der jeweilige Manipulant des Schatzes — der während seiner Amtstätigkeit starb — beerdigt wurde.

Den grossen Bronzschatzfund halte ich auf Grund des Angeführten für das Vermögen einer Gemeinde, einer Sippe, eines Stammes oder einiger Stammesgemeinschaften, welche in einem grossen Zeitraume gesammelt und zeitweise zu Rohstoff geschmolzen wurden. Herrn Dr. S. Kovács gelang es auf Grund pünktlicher Messungen festzustellen, dass das Gewicht einzelner kleiner u. grösserer „Bronzeflecken“ — d. sind nicht grob gegessene Schollen, sondern leberförmige Gusstücke mit ziemlich glatter Oberfläche — mit einander in einem bestimmten Verhältnisse stehen. Auch das konstatieren wir, das auf einigen Gegenständen 1—3 Punkte oder ein anderes Zeichen sich befindet. Aber der Krieg brachte aus, die Verarbeitung musste unterbrochen werden und auf die Fortsetzung konnte seit damals nicht die Reihe kommen . . .

Buday.

2. **Bronzkori áldozóhelyekről²⁾** szokás beszélni. Legutóbb pl. Bella Lajos foglalja össze Vosinszky Mórnak annak idején Tolnamegye monografiájában megjelent ismertetését a következőképen: Ezen áldozóhelyeket kivétel nélkül mocsaras völgyek és folyók mellett, magánosan álló hegykúpokon vagy hegygerincek végén találjuk. Csakis terjedelmük után következtethetünk különleges rendeltetésükre. Fensíkjuk átmérője rendszeren 10—15 lépés úgy, hogy az nemcsak egy tribusnak, hanem sokszor egy családnak is alig elegendő állandó tanya gyanánt, mégis oly rendkívül fáradságos módon erősítették azokat. E meredek partokkal és sáncokkal nem azt célozták, hogy magukat védjék, hanem védték e helynek s áldozatnak szentségét általában a köznép ellen, melynek a szentélybe való belépés eltiltott. (Hillebrand-Bella: az őskor embere és kulturája, 220. lap.)

A nélkül, hogy akár néhai Vosinszky Mórt, akár (a minden fizteletreméltó, mert egy — Isten jóvoltából immár öregségbe hajló — tartalmas életet szentelt *melléktalalkozásként* a régészet ügyének) Bella Lajost bántani akarnók, az ügy érdekében szeretnők ezt a kérdést kissé tisztázni.

Az első kérdés, amely felmerült: Van-e komoly alapunk annak feltevésére, hogy a bronzkori ember, nyilván a hegyek alacsonyabb fekvésű részein, legtöbbször magában a völgyben — víz közelében — fekvő telepeitől külön, azontúl távol fekvő hegyeken tisztelte istenét? Mert, amit eddig tudunk erről a kérdéstről, az inkább arra mutat, hogy az istenség ezen a művelődési fokon az egyes családok, nemzetségek és törzsek tiszteletének tárgya, s megszemélyesített formájában ezek szűkebb körében — otthonában — részesül tiszteletben. Akár a mai természeti népekről veszünk példát, akár pl. Homerosra gondolunk, erre az eredményre jutunk. Azok a mithoszok, melyek egyes barlangokhoz, hegyekhez kapcsolódnak, nyilvánvalóan későbbi eredetűek s a barlanglakó ember emlékeiből táplálkoznak. És egyáltalán nem valószínű, hogy amikor a mai ember az ilyen hegyesúcsokon feltételezett áldozóhelyekről beszél, ezektől a mithoszoktól befolyásolt lélekkel alkot magának ítéletet a bronzkori ember vallásos képzetéről és szertartásairól. Aminthogy egyáltalán befolyásolt ítélet az is, mely a „tömeget“ az áldozóhelytől távol akarja tartani, úgy ítélvén, hogy ott csak az áldozó-papnak van helye. Pedig tudjuk, hogy még a klasszikus korban sincs ilyesmiről szó: hiszen az áldozó-helyek akkor sem az elzárt templomokban vannak, hanem a templom előtti

²⁾ Magyarul egyidejűleg a Csengery-émlékkönyvben is megjelent.